

Жадид

Tilda, fikrda, ishda birlik!

2024-yil 12-iyul
№ 29(29)
www.jadid-media.uz

Jadid

adabiy, ilmiy-ma'rifiy va ijtimoiy haftalik gazeta

ТАМАДДУН

ЎЗБЕКИСТОНДАГИ ИСЛОМ ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ МАРКАЗИ- КЕЛАЖАККА ЎЗЛАНГАН МАСКАН

(2-саҳифада ўқинг)

ТЕРАН ИЛДИЗЛАР

Маком – рух озиғи

ЭТИРОФ

Самимий муроқотлар шукуҳи

Зотан, турли давлатлардан келган санъаткорлар билан учрашиб, ўзмас-юз муроқот қилиш, уларнинг санъатидан баҳраманд бўлиш дилларга ўзгача хузур, ажиз ҳорорат бағишлади. Шу маънода, биз Ўзбекистоннинг гўзал ва тароватли масканларидан бирни саналган Зомин туманида ўтказилган Халқаро маком анжуманида иштироф эттанимиздан беҳад хурсандмиз. Айниқса, бизнинг "Форс" ансамблимиз II Халқаро маком санъати анжумани голиби деган юксак шарафга лойиқдеб топилгани барчамизга жуда

катта гурур ва хурсандлик бағишлади.

Барчамиз Ўзбекистондан нунутиласа таасусуротлар билан юртимизга қайтдик. Ана шундай ажойиб санъат анжуманида иштироф этиш имкониятини яратиб бергани учун Ўзбекистон халқи ва Президентига чин дилдан ташаккур айтамиз.

Али Асғор АРАБШОҲИЙ,
Эрон давлатининг "Форс"
ансамбли солисти,
II Халқаро маком санъати
анжумани голиби

ТАДКИҚОТ

Навоийшунослик
ва қўлёзма илми

(б-саҳифада ўқинг)

МУТОЛАА

Хайридин СУЛТОН

ДОВРУГИ ОЛАТОҒДАН ОШГАН АДИБ

1

Давримизнинг атоқли ёзувчи, давлат ва жамоат, маданият арбоби, мохир дипломат Султон Раевнинг номини юртимиз зиёлларни ва китобхонларига ортиқа таърифлаб ўтиришнинг ҳожати йўқ, деб ўйлайман.

Зеро, ўзбек халқининг самимий ва улкан дўстли бўлган бу бетакор ижодкор мамлакатимиздаги турли-туман халқаро анжуманлар, маданий форум ва учрашувлар,

танлов ва кўргазмаларнинг доимий иштироқчиси, аксарият ҳолларда эса уларнинг ташкилотчisi сифатидан ҳам қизгин фаолият олиб боришини жамоатчиликимиз яхши билади.

Шундай бўлса-да, китобхонларга у кишининг ҳаёт йўли ва ижтимоий фаолияти ҳақида кенгроқ маълумот бериш мақсадида, бизнингча, аввало, адабининг таржимиҳо ҳолини, туғилиб ўтсан макони ҳамда у шаклланган адабий мұхитни еслатиб ўтиш ўринли бўлса керак.

2

Султон Раев 1958 йил 13 июлда Ўш вилояти, Қорақеснин тумани, Жўш қишлоғида туғилган. Қирғизистон Миллий университетининг журналистика факультетини тамомлаган.

Мехнат фаолиятини "Қирғизистон маданияти" газетасида мұхбирлікден бошлаган. Шундай сўнг, "Асаба" ("Байроқ") газетасида бош мұхаррир ўринбосари, "Қирғиз рухи" газетасида бош мұхаррiriри вазифаларида ишлаган.

(Давоми 4-5-саҳифаларда)

12 ИЮЛЬ – АБДУЛЛА АВЛОНИЙ ТАВАЛЛУД ТОПГАН КУН

"Илмиз инсон мевасиз даражат кабидур..."

ёхуд Абдулла Авлоний маърифати

Ўзбек жадид алломаларининг ҳаёт йўли, ижтимоий фаолияти ибратли, сўзлари ҳикматли. Миллат ва Ватан, маърифат ва маънавият уларнинг дарди, қайғуси, амали ва аъмоли эди. Улар шу эл-юрт истиқболи учун дард чекди, қайғурди, ғамга ботди, ўйга толди. Улар янги усул таълим мактаблари очиб, фарзандларини саводли қилди, фикрини ўстирди, дунёни танитди. Улар театрда томошалар кўйиб, ижтимоий, маший муммаларни саҳнага кўчирди ва ўша "ибратхона" орқали оламга ибрат назарни билан қарашни ташвиқ қилди. Бадиий асарларида кундалик турмуш муммаларининг адабий манзараларини акс эттириди.

Билан шуғулланади. Турмуш ташвишларининг нақ ўқонида яшайди. Кейин Абдулла Авлоний матбуотчи, муаллим, адаби, жамоатчи, элчи, журналист сифатидан танилади. 1907 йили "Шукрат" газетасини нашр эттиради. Газетанинг ўнта сони чиқар-чиқмас тақиқа учрайди.

1913 йили "Турон" театр труппасини тузади. Саҳнада ўзи роллар ижро этади, яъни мушахис – актёрлик ҳам қилади. Ҳаётдан олган сабоқларидан саҳнада, бадиий асарлари учун танлаган образларида фойдаланади. Унинг "Хижрон" таҳаллуси билан ёълон қилган шеърларида даъваткорлик, яхшиликка чакирув, жаҳолатни коралаш оханглари кучли.

"Яхши бирла юрса, ҳар ким мақсуди ҳосил бўлур,
Юрса нодонлар ила,
бир кун бориб қотил бўлур.
Катталар қилган насиҳатни
кичиклар олмаса,
Оқибат хулқи бузук
бир беадаб жоҳил бўлур".

(Давоми 7-саҳифада)

ЎЗБЕКИСТОНДАГИ ИСЛОМ ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ МАРКАЗИ – КЕЛАЖАККА ЎЗЛАНГАН МАСКАН

Инсоният тараққиёти асосини, шубҳасиз, илм-фан, маърифат ташкил қиласди. Бизнинг ажоддларимиз бу борада дунёга ўз сўзини айтган ва бугун ҳам уларнинг муносиб издошлари бор. Бинобарин, Президентимиз ташаббуси ва раҳнамолигида барпо этилаётган Ўзбекистондаги Ислом цивилизацияси маркази буғунгич кунда ҳалқимизнинг маданий, илмий-маърифий юксак салоҳиятнинг яққоли ифодасидир. Умумий майдони 7,4 гектарни ташкил этиладиган ушбу муҳташам марказ чин маънода Учинчи Ренессанс – Янги Ўзбекистон гоясини тўлақонли кўрсатиб берувчи, ўзининг мазмун-моҳиятига кўра эса дунёда кам учрайдиган мега лойӣҳадир. Мазкур иншоотни барпо этишда моҳир архитектор ва муҳандислар, уста-хунармандлар, турли ўзалишларда илмий фолиоят олиб бораётган олимни уламолар, рассом ва санъатчилар, жамоат вакиллари қурувчилар билан бир тану бир жон бўлиб иш олиб бораётганини алоҳида таҳсинга сазовордир.

Жорий йилнинг 4-5 июль кунлари мамлакатимиз олимлари иштирокида пойтахтимизда ўтказилган "Буюк аждодлар мероси – Учинчи Ренессанс пойdevori" мавзуисидаги форум юртимиз илмий-маърифий ҳаётида яна бир ўзига хос тарихий воқеа бўлди. У бой ўтмишишимиз ва миллий-маданий меросимизнинг чукур ўрганиш, айниқса, Ислом цивилизацияси марказида олиб бораётган ишларни ҳар томонламида таҳлил қилиш, бу борада илмий асосга эга бўлган зарур хуносалар, таклиф ва тавсиялар олдилик чиқишида, марказ фаноптияни такомиллаштириша катта аҳамият касб этди.

Таъкидлаш жоиз, Янги Ўзбекистоннинг маънавий қиёфасини акс эттирадиган мазкур марказда бугун ишлар янада кизғин тус оғлан. Форумда мажмунининг ташқи-ички мезмурни ечимларидан тортиб, айниқса, унинг мазмун-моҳияти қандай бўлиши, бунда қайси жиҳатларга кўпроқ аҳамият қартиши лозимлигига яна бир бор эътибор қартиди. Юртимизнинг барча худудларидан жами 500 дан ортиқ олимлар, хусусан, фан арбоблари, ақадемик-профессорлар, диний соҳа вакиллари, хорижий экспертилар, ёш тадқиқчилар 9 та шўйбага бўлинган хода иш олиб боришида.

Бўлажак Куръон зали Ислом цивилизацияси марказининг қалби хисобланади.

Форумда ушбу ўзалишда тақдим этилган лойӣҳаларни дин уламолари, исломшунос олимлар чукур муҳокама килиши. Зал экспонатларини жойлаштириш билан боғлиқ масалаларни яна бир бор кўриб чиқиши. Шунингдек, форумда "Исломдан аввалига даврда Марказий Осиёниң давлатчилик тарихи" мавзууси бўйича фото ва видео материаллар яратиш, китоб-альбомларни нашр этиш, илмий экспедициялар ташкил қилиш масалаларни бўйича ҳам кизғин муҳокамалар бўлиб ўтди. Исломнинг Марказий Осиёга ёйлишига багишланган шўбада эса Марказий Осиё олимларининг оламшумул қашғиётлари, Моварооннаҳар илмий марказлари ва бошқа муҳим лойӣҳалар олимларнинг диккәт марказида бўлди. Бу борада ҳам нуфузли олимлар томонидан зарур тавсиялар берил ўттиди.

Форумда таълим бўлими тақдими таҳсилати ҳам ўзига хос тарзда бўлиб ўтди. Исломнинг Марказий Осиёга ёйлишига багишланган шўбада эса Марказий Осиё олимларининг оламшумул қашғиётлари, Моварооннаҳар илмий марказлари ва бошқа муҳим лойӣҳалар олимларнинг диккәт марказида бўлди. Бу борада ҳам нуфузли олимлар томонидан зарур тавсиялар берил ўттиди.

Форумда таълим бўлими тақдими таҳсилати ҳам ўзига хос тарзда бўлиб ўтди.

Кулланди. Шунингдек, илм-фан экспозицияси оид 25 та, шаҳарсозлик ва меъморчиликка доир 10 та, санъат ва бадиий ҳунармандчиллик экспозицияси шакллантириш юзасидан 31 та, Учинчи Ренессанс – Янги Ўзбекистон бўйими бўйича 40 та, таълим бўйимига оид 42 та тақлиф инонатга олинади.

"Буюк аждодлар мероси – Учинчи Ренессанс пойdevori" форумининг иккинчи куни Симпозиумлар саройида ялпи йиғилиш кўринишда давом этди. Мамлакатимиздаги таникли фан арбоблари, етук олимлар, тадқиқотчилар иштирок этган ушбу Республика форумини чин маънода Ўзбекистондаги ноёб мегалойиҳага багишланган

МУНОСАБАТ

Уста Худойшукурни яхши танийман – бөғфермер бўйлан вақтимда у ишлабтган фермер хўжалигининг далиси билан чегарадош эдик.

Ўтган йил якунидаги гурунглашиб қолганимизда шу инсон қизиқ гап айтди: "Кўшниларим йил бўйи ўзга элларда ишлашади. Қишида уйга қайтишганида бир ой ичада толған-тутганини сарфлаб, кетишига йўл кирага пул излаб юришади".

Худойшукурдан фермер хўжалигининг оддий ишчиси сифатида бир мавсумда қанча даромад топишни сўрадими. У дехқонасига ҳисоб-китоб қилиб ташлади:

"Фермер ҳар ой ўртача бир ярим миллион сўмдан мааш ёзади. Шу пул рўзгорим қозонини бемалол қайнатади. Бүгдой ўрими вақтида уч тонна буғдой беради. Оиламга ярим тоннаси етади, қолган иккى ярим тоннасини сотаман. Бу йил киоси тўрт минг сўмдан кетди. Буғдойдан бўшаган майдонлардан бир гектар ерни шоли кўчатлашим учун ажратади. Фермер ерни суриб, текислаб майдонни тахт

ЕР ҲАММАНИ БОҚАДИ...

"Бой ота"га ҳам айлантиради

Энди шуни ҳисоб-китоб қиласиди:

30 сотих ерга экилтан кузги бўдой камида 70 центнердан ҳосил беради. Бу ўртача иккى тонна опти юз килограмм буғдой дегани. Опти юз килосини рўзгорига ишлаташ, копганини бозорга чиқаради. Бу эса ўртача беш ярим – опти миллион сўмдагенинг ҳисоблагаверинг!"

С

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш миллион сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

Х

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш миллион сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

И

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш مليون сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

И

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш مليون сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

И

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш مليون сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

И

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш مليون сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

И

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш مليون сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

И

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш مليون сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

И

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш مليون сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

И

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш مليون сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

И

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш مليون сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

И

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш مليون сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

И

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш مليون сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

И

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш مليون сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

И

Хомаки ҳисоб-китобларимга қараганда, Худойшукур бир мавсумда соғир кирбеш минг сўмдан кўчатлатаман. Кўчатлаталгантарга исисқ овқат ва бошқа харажатлар жами беш مليون сўмга тушди. Шу майдондан ўртача опти ярим тонна шоли оламан. Ярим тоннаси рўзгорига, қолганидан чиқсан уч тоннадан ошироқ гуручни кирбеш минг сўмга сотаман. Ана энди даромадимни ўзингиз ҳисоблагаверинг!"

Бошланиши 1-саҳифада.

Шоирнинг ахлоқий дастури ва маънавий мезони шундай. Авлонийнинг бир неча жуздан таркиб топган "Адабиёт ёхуд миллий шеърлар" мажмусаси ўз вақтида шухрат топди; мактабларда дарслик сифатида ўқитилди. Унинг шеърларида маърифатпарварлик, жадидонағоялар, хусусан, илму адабни улуғлаш мавзуви етакчи ўринда турорди. Шеърларини шунга мос "Мактаб", "Маориф надур?", "Жаҳолатдан нафрат", "Илм ахволидан бир манзара", "Илмига тарғиб", "Илм" каби номлар билан атади. Авлоний фикрича, илм барча хурсандиличлар учун маъдан, барча фазлу қаралмалар маңбаидир. Илмисизлар учун жаҳоннинг кенг айвони тор бўлиб қолади, илмисизларга бутун "дарду алам ёр" бўлади, илмисиз одам тириклик йўллариди адашади. "Илм иккича жаҳон шавкатининг барпоси". "Илм бир нури эмё" – унинг жилоси кетмайди. Илм нури одамни азиз қиласи, илмли инсонга хорлик ва зорлик яқин йўлмайди. Шоир хотобан ёзди:

"Аё эй соҳиби урфон!
Батан боғинда фарёд эт!
Отиб ташла ародин эски
доатларни, барбод эт!
Маориф-ла фунун
маҳсилни кил раҳнамолиг сан,
Қаронгуда қолан миллатни нури
имла иршод эт!"

Илм нури, илм манфаати, илм йўли, илм содати – булар шоир назимида жуда кўп тақорланиди. Абдулла Авлоний илмни улуглаб яна ёзди: "Илм инсон учун гояи олий ва мукаддас бир фазилатдур. Зероки илм бизга ўз ахволимизни, ҳарқатимизни ойна каби кўрсатур. Зехнимизни қилип каби ўткур кўпур. Савобни гуноҳдан, ҳалолни ҳаромдан, тозани мурదордан аюруб берур. Тўғри йўлга раҳномонлик қиуб, дунё ва охирада масъуль бўлишимизга сабаб бўлур. Илмисиз инсон мевасиз дарахт қабидур..."

Дарҳақиқат, илм инсон қабигига сайқал беради, маънавий-руҳий дунёсини ёртиб гўзлаплаштиради. Инсонни улуг мартабага кўтариши. "Илм" сўзи оддий ўқиш-ёзидан тортиб, чекисиз борлиқ ҳақиқатини, инсондек мураккаб хилқат моҳиятини англаш, билиш каби катор тушунчаларни ўзида жамлайди. Гарчи илмига моҳият ўзтибори билан диний ва дунёвий тарзда тасниф берилса ҳам, улар орасиди, айнан инсон маънавиятига алоқадорлиги жиҳатидан, зиддият ўй. Аксинча, бириничинини тақозо этади, тўлдиради, мукаммаллаштиради. Қора булату кўёшнинг юзини қоллаб, нурларини тўсиб олганидек, жаҳолат, хурофтоб ва бидат ҳам ҳақиқат ёдусини хиралаштиради. Ойдин, ҳаққоний тушунчалар рангини қўрайтиради. Теран фикрларни мұжмаллаштиради. Булар, табиийки, вақтичча...

Абдулла Авлоний инсонга бадан тарбияси билан бирга фикр тарбияси мұхимлигини айтади. Яхши тарбия олган одамнинг фикри кувватли, зийнатли ва кенг бўлади. "Фикр ойнаси"ни занг босадиган бўлса, руҳи кирланади, қалби нурсизланади.

Абдулла Авлоний шеърларида ёр, гул, бўлбул, ийл фасллари – баҳор, ёз, куз, қыш

“ИЛМСИЗ ИНСОН МЕВАСИЗ ДАРАХТ КАБИДУР...”

ёхуд Абдулла Авлоний маърифати

каби образлар учрайди. Аммо уларнинг мазмуни, моҳияти анъанавий мумтоз шеъриятдаги рамзлардан нисбатан фарқ қиласи. Жадид шоирлари назмидаги образларнинг янгича мазмун касб этганига диккат каратган мунакқид Вадид Махмуд ёзди: "Бу шоиримиз ҳам ошиқур, маъшукаси ҳалқдор, миллатдур. Миллат ва ҳалиқига муҳаббати

деб ёзи. Бу фикрда ҳам асос бор.

Жадид шоирлари йигирманчи аср аввалида турк шоирларига эргашди, фузулиённа назмий машқларини тақдим этишиди. Шунинг учун ҳам Авлоний шеърларидаги "Маскани фирдавс богиндан ҳабар верганларинт". Ҳар дардинг ўлур ҳораси, ҳар йигляян ўлмас", "Бунларинг турмушлари

инқилоби" каби драмалар ёзгани, саҳнада роллар ижро этгани, режиссёрлик қылгани маълум.

Абдулла Авлонийнинг миллат тарбияси бобида қайгуриб, Сатдий Шерозийнинг ахлоқий рисолаларига ҳавасланиб "Туркӣ Гулестон ёхуд ахлоқ" номли дидактик руҳда ёзган асари ўз вақтида севиб ўқилди ва ҳамон ўқилмоқда. Авлонийнинг "тарбия бизлар учун ё ҳаёт – ё мамот, ё нажот – ё ҳалқат, ё соатд – ё фалокат масаласидур" деган фикри айнан юқорида номи айтилган китобидан олинган. Бу фикр асрлардан асрларга ўтиб, абадият йўлига чиқкан ҳикматлар сирасига киради.

Авлоний миллый тил ва миллий адабиётга ургу бериб ёзди: "Ҳар бир миллатнинг дунёда борлиғин кўрсатадурган ойнаи ҳаёт тил ва адабиётидур. Миллий тилни йўқотмак миллатнинг руҳини йўқотмақдур... Ўзи билган-бilmagан турли тилларнинг сўзларини "аралаш-куралаш қимлак тилнинг руҳини бузадур". Ҳаёт гап ҳам шу.

"Нафснинг роҳати, қалбнинг матонати, фикрнинг саломати, вижидоннинг ҳаловати ҳалим табиат билан ҳосил бўлур. Чунки ҳалим кишилар ҳар қанча кувват ва қудрат соҳиби бўлса ҳам, ўзидан оқиз кишиларга шиддат илиа мумомала килмас. Фикри саломат кишиларнинг қалб ҳалим, табби карим бўлади". Тарбия бобида бундай ҳаёттй ҳикматлар, Пайғамбаримиз (с.а.в.) ҳадислари, дунё алломаларининг афоризмлари билан тўйинтирилган Абдулла Авлонийнинг "Туркӣ Гулестон ёхуд ахлоқ" асари ҳамон ўз кадр-қийматини сақлаб келади.

Гоҳида жадидларнинг бир хилдаги фикрлари нашрлардан-нашрларга, китоблардан-китобларга, мақолалардан-мақолаларга кўчиб юради. Ҳолбук, бу адилар ижодий меросида кўчирма олишга ва, энг ҳумуми, олинган кўчирмалар хикматига амал қилишга арзидиган мулоҳазалар жуда кўп. Абдулла Авлоний асрларни фикримиз учун дагил. Алломага кўра, энг афзал ҳулқлардан бири "назари ибрат", яъни дунёдаги ҳар нарсаға ибрат кўзи билан қарашдир. Оламга ибрат кўзи билан қарамаган одам ҳақиқат нурларидан бебаҳра қолади. Жумладан, ўтган аждодларнинг маънавий мұлкига, Абдулла Авлонийдек адилар ижодига ҳам айнан бугун ибрат назари билан қараш лозим. Шунда ҳақиқат зухур этади, шунда маърифат нуридан кўнгиллар ёришади.

Баҳодир КАРИМ,
филология фанлари доктори,
профессор

унинг ишқидур... Унинг бу ҳаяжонлари ясама эмасдур, чинчур, табиийдур. У кўз ёши тўкса, миллат ҳолига боқмагани учун хафаланса, миллат табиати, ҳалим учун бўлладур". Самарқандлик жадид шоир Сидрик Ажзийга қарата айтилган бу фикрлар Авлоний ижодига ҳам мос келади. Зоро, Абдулла Авлоний ҳам эски ва янги давр, эски ва янги адабиёт риштапарини боғловчи ижодкор эди. У ҳам қадимий Шарқ шеърларига ўз адабий-эстетик қарашларини олиб кирди ва шу йўл билан миллатни илм-маърифатга, ўзлигини англашга, умуман, маънан ўйғоқ бўлишига чорлади. Абдулла Авлонийлар авлониди адабиётшунос Абдураҳмон Саъдий ваъз-насиҳатлар ёзган "ўтиғти шоирлар" деб атаган эди. Умумий бирлиқка эришиш, миллат ва эл-юртни юқалтириш, ўкув ва мактаб-маориф ишларини ривожланишириш, илм ва ҳунарни тарғиб этиши, иқтисодий ва маънавий ахволни яхшилаш, маданий жиҳатдан тараққий қилиш – ана шу "ўтиғти шоирлар" қалбидаги эзгу ниятияларни ўзи. Шу билан бирга, Саъдий ўтган асрнинг 20-йилларида Абдулла Авлоний қаторидаги шоирлар ҳақида: "Улар XV асрнинг "Падар-куш" фожий драмасидан кейин Нусратулла Қурдатулла, Абдулла Қодирӣ, Ҳожи Мунӣ, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ўз драмалари билан майдонга чиқди. Адабиётшунос Шуҳрат Ризаев "Жадид драмаси" китобида "ўзбек жадид драматургиясининг шаклланиш даврида нисбатан кўп пъесалар ёзган мусан-нифлардан" бирга сифатида Абдулла Авлонийни фаолигига алоҳида Абдулла Авлоний тили, услубини, шаклини, вазинни XX асрда бирор енгиллаштирилган", "Пинак", "Биз ва Сиз", "Пуртўғлиё

бир дарси ибрат гўстарур" каби фузулиённа мисралар кузатилади. Шунингдек, "бала", "бор", "йиғласин", "кўрсат", "айлади" каби ўнлаб сўзлар ўрни билан "жўнгук", "вор", "огласун", "густар", "айлаюр" сингари мұкоғили араплаш кўлланилади.

Бунга ўхшаб "шевада Фузуний йўлини тутган" ҳолатлари Авлонийлардан ўтиб, Чўлпоннинг айрим шеърларида ҳам давом этиди. Сўнгра тўхтади. Фикрда ўйониш ва миллат фикрини ўйғотиш, бадийи адабиёт – шеърдаги тилини янгилаш, янчига адабий шаклларни синааб кўриши барча жадид адабиётлари, жумладан, Авлоний ижодига ҳам хос хусусиятдир. Дунё адабиётни намуналарига мос роман ва ҳикоя жанри, шунингдек, драматик асрлар ҳам жадид адабиётни негизида майдонга келди. Беҳбудийнинг "Падар-куш" фожий драмасидан кейин Нусратулла Қурдатулла, Абдулла Қодирӣ, Ҳожи Мунӣ, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ўз драмалари билан майдонга чиқди. Адабиётшунос Шуҳрат Ризаев "Жадид драмаси" китобида "ўзбек жадид драматургиясининг шаклланиш даврида нисбатан кўп пъесалар ёзган мусан-нифлардан" бирга сифатида Абдулла Авлонийни фаолигига алоҳида Абдулла Авлоний тили, услубини, шаклини, вазинни XX асрда бирор енгиллаштирилган", "Пинак", "Биз ва Сиз", "Пуртўғлиё

Махмудхўжа БЕҲБУДИЙ

"Зўраки бой" жанбларини ўзлини ўғли ҳам мундан ранг олиб, истрофа юз кўй. Чунки Ҳудо берган давлат қаердан келиб, қаेरга кетар? Зўраки бойни ўзи ҳам билmas. Бир вақт тўй навбати етти. Энди терпамони замони келди. Машваратлар, прўграммалар тузалур. Ҳўқанд, Андикон, Туркистон ва Тошканддан бошлаб, Марв, Бухоро, Караки ва Ағрономиянда шуҳратлик бойлар ва кўрмаган ошнолар рўйхат бўлур. Ол-а... Мунча одамга хатт ҳомоқи мушкул. Босмахонада зарҳаллик хатлар сипориш берилур. Ёддан чиқони тилгиром ила таклиф қилинур. Ҳивадан, Фарғона ва Бухорадан машхур жувон ва муртиб ва хондалар чакрирлаб. Базмда фирмаларнинг мудир ва бонкаларнинг мубошири, ҳатто, ражоли хукумат тақлиф қилинур. Ҳивадан, Фарғона ва Бухорадан машхур жувон ва муртиб ва хондалар чакрирлаб. Базмда фирмаларнинг мудир ва бонкаларнинг мубошири, ҳатто, ражоли хукумат тақлиф қилинур. У қадар истрофа, у қадар беҳуда масориф бўлурки, хисоби сингандан сўнгра маълум бўлур. Бу тўйни базми, жувони, кўбкариси, фашангни, инъоми у қадар кўб, у қадар қизиқ бўлдик, мунга ўшаган бошча бир зўраки бой ҳам ӯзини анга ўхшатмоқ, балки ўткармоқ учун ўзини жардан ташшамоқга ҳозирланур. Яъни мундан зиёда этмоқидур. Биз аввалги зўраки бойнинг тўйи сўзини тамом қилган йўқ эдук, бойга яна бир никоҳ тўйи воқеъ бўлди, яъни жанблари ўш хотун олдилар. Табийи, эллиқ-оптимиш яшарга 15 яшарни иккича минг сўм масорифиз бўлмайдур.

Сўзни қисса қилилайлик. Бир вақт эштилиур, зўраки бой; бонкаға пул еткуролмайдурлар. Имониз сарроф ҳам тақа-тақ шиддирни билib, пул бермайдур. Иш "праваучт"га қолди. Бир неча вақт сўнгра яна эшитилур, векселлар "пратест" бўлди. Ўн минг сўмлик мулк ила қўдондаги беш-олти минг сўмлик мол ҳажз (арест)га олинди. Ҳисоб қилиб кўрupsa, билинурки, 30 минг сўм қарз майдонда. Отадан қонган мулк ила тўрт-беш минг сўмлик ароба фалтак оту тек дўкон мол энди нима бўлур дериз? Олти ой бир йилгача аввалги мулклар судга сотилиб, бечора зўраки бой ахлу аёли ила дарбадар қолур. Чунки ақалли мартаба синган яхудийдан ибрат олиб, биргина ҳавлиси ниҳо хотуни отига ўткармаган эди. Июнлол по юхидбул мусрифин. Яъни Аллоҳ таоло истроф қилгувчилари дўст тутмайдур. Зероки, бой жанбларини тархима ҳолидан "Ойна"да кўб кўрунгон эди, аммо қисқартиб ёзилди. Балки бақияси бўлур.

"Ойна" журнали,
1914 йил, 16-сон,
270–273-бетлар.

олиб бонкаға қўяр. Сасиб ётган ва аларни сўзинча, эгасиз фабрикан молини тўғри келган кишига нася беради. Бир тарафдан яхши от ва аробаларга ҳаваси кетар. Экилаж файтунлар ва маскав отлари олинур. Дигар тарафдан, ховлига замона одами ўлттуратургон иморатлар қилинур. Усти темур, ости тахта, девори рангоранг шишакори шахнисинлар, бир неча межхонхоналар ва онда замона асбоблари олинур. Бу иморатларни ва дастгоҳни одамларга кўрсатмок учун зиёфатлар, базмлар керак. Ферма ва бонкаларни мудир ва аъзоларини-да алафранг шампансилик зиёфатлар қилмас керак.

ХОТИРА АЗИЗ

(Давоми. Бошланиши ўтган сонларда).

Қубшебегиев Абдуқодир – 1882 йили Андиконда туғилган. Худоёрхон томонидан бош ҳарбий қўмандон этиб тайинланган. Абдуқодир 1897 йил, отаси вафот этгач, онаси билан Андиконга, амакиси Шермуҳаммад Алиқулов хонадонига кўчиб келишиади. Бу ерда рус-тузем мактаби ва гимназияда таълим олади. У "Тараққийпарварлар" жамиятидаги инқолобий фаолияти учун 10 йил қамоқча ҳукм этилган. Жазони Соловки оролидаги концлагерда ўтаган. Озод бўлгач, Тошкентда болалар уйида ишлаган. 1937 йил 9 августда яна қамоқ

ФИКР

МЕН КҮРГАН БИР ТАРИХ КИТОБИ

Бундан кўп йиллар аввал, янгишмасам, ўтган асрнинг 80-йиллари қандайдир иш билан Тошкентдаги бир шифохонага бориб колдим. Шифокор қабулида узундан узун навбат кутаётган одамлар орасида ўтиз ёшпар чамасидаги ҳорғин, эти сугига ёпишган, рангпар аёл билан изма-из навбатда турдик. Олис қышлоқдан шаҳарга најот излаб келган ба ёл ўнг қўлида касалманд боласини, чап қўлида бир жилд китоб ҳажмидаги қалип сарғиш дафтарни маҳкам ушлаб турарди. Бола ҳар нафасида бир ингранар эди.

— Ўйими, қизми? — деган сўрғимга аёл зўрга:

— Ўғил, — деб жавоб берди.

— Болага нима бўлган?

— Сўраманг, — деди аёл йигламисраб, — касали битта эмас, кўп... Буйрак, ўтика, юрак, жигар, бош, ҳамисадин ушумзим бор. Кўрсатмаган жойимиз қолмади. Ўзи энди икки ёшдан ошиди. Лекин шунча касаллик... Мана бу ерда ёзилган хаммаси.

Аёл чап қўлидаги "китоб"нинг юзини кўрсатди. Бу калин китоб юзига катта қилиб босма ҳарфларда "История болезни" – "Касалликлар тарихи дафтарчаси" деб ёзилган, пастрогида кўлэзмада кичик ҳарфларда боланинг исм-фамилияси қоралган эди.

Аёл билан яна озрок гурунглашиб, гўдакнинг отаси пахта даласида заҳарли химикатлар билан ишлашини, хотин ҳам эрига кўмакчи эканини билib олдим.

Мен алам билан она-болага қарадим. Энди икки ёшдан ошган боланинг "Касалликлар тарихи дафтарчаси" бир жилд китобдай келарди. Қайғу китобидай...

Эшқобил ШУКУР

ТАРМОҚЛАРДА НИМА ГАП?

ИЛТИМОС...

Ҳар сафар қишлоққа келганимда, кўплаб максадсиз яшаётган одамларни кўраман.

Йиллаб мусофири юртда қулдай ишлаб қайтга, магазин ва ошхоналарга кўрла-ёс-тиқ қилиб ётволов, сўнгги тийини қолгунча, баъзи ашаддийлари эса миллионлаб қарзга ботиб, шишини қутарадиган одамларни кўраман.

Худодан тилаб олган дилбандининг китобини, ки ярим кийимини, ризқини "харобот аҳли"га ичириб, газак қилаётган ҳайфи оталарни кўраман.

Кечаси ярим тунгача ичиб, оёқ ва тилдан қолгач хотини ва боласи етаклаб кетаётган "тепапоя"ларни кўраман.

...Дўстим, сенинг ҳам мақсадларинг улкан эди. Сен мактабда хаммамиздан икки баробар кучли эдинг: Математикада сендан кўчириб, "5" олардим. Ҳисоб-китобларда бекиёс эдинг. Буғун қайсицир бир бурчакда кўжайининг берадиган кунлик чойчақанинг ҳисобини чиқаролмай ўтирибсан...

...Физика дарсида ўзи учадиган учоқ ясад келганинг, бутун мактабни пол қолдирганинг эсимда. Космоста уча оладиган лаъётининг бор эди.

Буғун қайсицир бир Худо қарған жойда са-магон ичиб, "учиб" ётгандирсан...

Кимёда биринчи бўлиб Менделеев жадвалини ёд олганинг, молекуляр массаларни кўзинги юмиб шарҳлаб берганинг кечагидек кўз ўнгимда.

Эсле, дўстим, болалигинда даданг сенга қайси мухим гапни уқтирганага эди?! Ўша айтимаган сўзни эсле...

Илтимос, ўша гапни болангга айт!

Достон РАҲМАТ
Фейсбуқ

ЯНГИ ЛУГАТ

АТАМАЛАР ШАРҲИ

ЛОҚДАУН – аҳолининг маълум бир худудда ҳаракатланиши ва шу каби бошча чекловлар киритилиши натижасида юзага келадиган ҳолат. Аксар ҳолларда бундай чеклов одамлар орасида эпидемиялар тарқалгандаги кўлланади. Айни вақт давомидида аҳоли ўз ўйидан чикмаслиги вақтинча қатъий тартибида белгилаб кўйилади.

АВТО-ТЎЛОВ – автоматик шаклда шахсий тўлов карта ва бошқа хисоб рақам-

ТИЛБИЛИМ

ҚУЛЛУК, ВА ҚУТЛУҒ

— Қуллуқ бўлсин!
— Қуллук, қуллук, – деймиз қўлимизни кўкимизга кўйиб.

Лекин "куллук" ёки жавобан нега "куллук" дейилишини ўйлаб ҳам кўрмаймиз. Бир қарашда биринчи ва иккинчи жумладаги "куллук" бир сўздайди, лекин биринчи "куллук" аслида "кутлуг", сингармонизм таъсирида кейинчалик "куллук" ёки айланган, шеваларда бу сўз "кулли", "куллиг" деб ҳам айтилади, қозок ва қирғизларда – "кутты", унинг ўзаги қадимига туркий сўз – "кут", Кошғарий бобомиз унга "Девону луготит-турк"да шундай изоҳ беради:

"Кут – бахт, давлат. "Кутлуг" ҳам шу сўздан ясалган. Шеърда шундай келган:

Кут кувӣ бўрса izim қолпач,

Кўндә ўш ѹйқасбон ўюқар агар, –
Маъноси: "Бахту омад берса Этам қулига, кунда иши юксабон, юкори кўтарилар" (ДЛТ.И.311). "Девон"да бошқа бир шеърда "кутлуг" сўзи "барақали, кутили" маъносида келган: "Қиши ётін, кўлса қоли қутлуг яз", – "Қиши тайёрлан, келса агар барақали ёз" (ДЛТ.И.111).

Умуман, "кут" сўзи илгари ниҳоятда фаол бўлган, ундан "куталди", "кутатти" ("кутили бўлди") каби феъллар, "кутанди" ("кутланган"), "кутадгу" ("кутга элтувчи") каби сифатдошлар ҳам ясалган. Ҳозир ҳам "кутламоқ", "кутлов" каби сўзларни кўллаймиз.

Хуллас, биринчи "куллук"имиз аслида – "куллук", энди иккинчи "куллук" ёки келпас, унинг ўзаги – "кул" ва "Девон"да унга: "Кул яғи ўт бўри", – "кул – ёгий, янни душман, ит – бўри", мақоли келтирилади. Бу мақол қул ҳеч қачон эгасига дўст бўлмайди, имкон топса унинг молидан олиб, қочиш пайига тушади, ит ҳам ёдигдан нарса топса ундан ўзини тия олмайди, деган маънода айтилган (ДЛТ.И.324).

"Кул" деганда дастлаб умуман эркинликларга эга бўлмаган энг қўйи табака вакили тушиналган, аммо кейинчалик бу сўз фалсафий маъно кашф эта бошлаган, масалан, "Кутадгу билди" да "кул" – "Аллоҳнинг қули", "банди" маъносида келган:

"Кэрек эмди қулка өзи қуллукъин

Түғел қылғу булса байат тавғиъын", –

Маъноси: "Банда Тангри тавғиқига эришган бўлса, энди у ўз бандалик бурчини тугал бажариши керак" (ҚБ.1971.722).

Кейинчалик тасаввуфда "кул" муҳим исти-

лоҳга айланди, хусусан турк машоихлари ва уларга эргашган шоирлар "Аллоҳнинг қули" бўлишни юксак мақом билбўзларни, дейлик. Қул Ҳожа Аҳмад. Қул Убайдий каби атадилар. Бобурнинг бир фазалидаги: "Шахмен элга, вали сенга қулдурмэн", сатри ҳам шу маънода. Навоий асарларида ҳам "Шоҳим матлубига қуллук буюргай, иш эмас", каби мисралар кўп учрайди. Маҳтумкули, Курбонкули, Кулмуҳаммад каби "кул"нинг киши отларига кўшиши удуми ҳам Исломдан кейинги даврларда бошланган.

Шундай қилиб, ўтган асрларда "кул" сўзи иккى қарама-қарши кутбни: тўғри маънода – эрксиз, тутқун шахни; кўчма, фалсафий-тасаввуфий маънода – юксак маънавий мақомни билдирадиган бўлди, борган сари авалги салбий маъно кўчизланиб, фалсафий маъно кулоқлаша борди, Аллоҳнинг қули бўлиш – бу

шараф, бахт, шу нуқтада "кул" сўзи ҳатто "бахт", "давлат" маъносидаги қадимий туркий сўз – "кут"га яқинлашиб қолди.

"Куллук" сўзининг ҳам дастлабки маъноси – қуллик, эрксизлик, тутқунлик, лекин Аллоҳга қуллик қилиш – бу шараф, кейинчалик бу бўёқ унинг ижтимоий маъносида ҳам кўчган. "Куллук" аслида "куллук қилмок" иборасининг қисқартмаси, яъни ҳукмдор синф вакилига миннатдорчилек билдириш учун "кул бўлиб хизматнинг килмас", "куллугингизни килмас" деган маънода "куллук қилмам", "куллугингизни килмам" дейилган. "Ўзбек тилининг изоҳи лугати"да ўнг шундай изоҳ берилади: "куллук – 1. Миннатдорликни ифодаловчи сўз; раҳмат, миннатдорчилек; қуллук қилмоқ – кўлинни кўсига кўйиб миннатдорчилек изор қилмоқ, таъзим килимоқ; Ҳасан овчи дарвозагача қуллук қилиб, орқаси билан ўриб борди ва пособлар каршисида ўзини ростлади. Ш.Тошматов. Эрк күшии" (ЎТИЛ.И.1981.616). Мазкур мисолни қуллук қилиш одоби ёки этикетининг класик наимунаси дейиш мумкин.

Бўғун эса "куллук" деганда кимнингдир хизмати, "куллуги"ни қилиш тушунилмайди, балки ҳозирда унинг фақат "раҳмат", "миннатдорчилек" маъноси сақланиб қолган. Энди яна сўзимиз бошида келтирилган мисолга эътибор қаратамиз:

– Қуллук бўлсин (куллук, кутили, бахтли, барақали, давлатли бўлсин)!

– Қуллук (раҳмат, миннаторман)!

Абдувоҳид ҲАЙИТ

Jadid
адабiy, ilmiy-masʼifi va ijtimoiy hafoliq gazeta
Муассислар:

ЎЗБЕКИСТОН
ЁЎУЧИЛАР УЮШМАСИ

РЕСПУБЛИКА МАЪНАВИЯТ
ВА МАҶИФАТ МАРКАЗИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ

МИЛЛИЙ МАСС-МЕДИАНИ
ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ
ВА РИВОЖЛАНТИРИШ
ЖАМОАТ ФОНДИ

ШАҲИДЛАР ХОТИРАСИ
ЖАМОАТ ФОНДИ

Бош мұхаррир:
Иқбон Мирзо

Бош мұхаррирнинг
бірнешінде үйрекшесі:
Хомуюн Ақбаров

Навбатчи мұхаррир:
Гулчера Умарова

Саҳифаловичлар:
Эркин Ёғоров
Нигора Тошева

ТАҲРИЯРГА ЮБОРИЛГАН
МАҚОЛАЛАР МУАЛЛИФГА
ҚАЙТАРИЛМАДИ ВА УЛАР
ЮЗАСИДАН ИЗОҲ БЕРИЛМАДИ.

Газета 2023 йил 26 декабрда
Ўзбекистон Республикаси
Президенти Администрацияси
хузуридаги Ахборот ва оммавий
коммуникациялар агентлиги
томонидан 195115 рақам
билан рўйхатга олинган.

Кирил ёзувидағи адади – 5 983
Лотин ёзувидағи адади – 11 931
Медиа кузатувчилар – 17 060

Буюртма: Г – 739

Ҳажми: 4 босма табоқ, А2.

Нащор кўрсаткичи – 222.

Ташкилотлар учун – 223.

1 2 3 4 5 6

Манзилимиз:
Тошкент шаҳри,
Шайхонтохур тумани,
Навоий кўчаси, 69-й

Телефонлар:
Қабулхона: (71) 203-24-20
Девонхона: (97) 745-03-69
jadidgzt@mail.ru (71) 203-24-17
Jadid_gazetas@exat.uz